

Въ долуизложената статистика азъ използвахъ, като основа, необнародваната още подробна статистика, направена по искането на Българската екзархия прѣзъ началото на 1912 г. Свѣдѣнията въ нея сж събирани отъ епархиалнитѣ власти, съ помощта на свещеници, учители и търговци. За грѣцкитѣ общини въ екзархийската статистика сж използвани свѣдѣнията на грѣцкото духовенство, за турскитѣ пѣкъ помагали нофузнитѣ списци. Изобщо пѣкъ се прибѣгвало до помощта на махленскитѣ мухтари и поляцитѣ, които знаятъ подробно състава на отдѣлнитѣ сѣмейства. Поради всичко това, статистиката на екзархията стои по-близо до истината, отколкото всички прѣдидещи статистики. Единствената цѣль на екзархията е била, да узнае истината за македонското население; тя не е смѣтала дори да дава гласностъ на това прѣброяване. Азъ използвахъ даннитѣ на тая статистика, като допълнихъ вѣститѣ за ония кази, за които не сж могли да постѣпятъ търсенитѣ свѣдѣния поради войната. Послужихъ си и съ турскитѣ избирателни списъци и нофузни тефтери; освѣнъ това прѣзъ 1912 и 1913 г. имахъ сгода да направя много провѣрки на самото мѣсто, особено за мохамедански села, които до тогава бѣха мѣчно достѣпни на християнитѣ.

Въ моята статистика македонското население е разпрѣдѣлено по околии (кази) и по народностъ (матеренъ езикъ). Споредъ това помацитѣ българи, грѣци, власи, които говорятъ езика на своето племе, а изповѣдватъ мохамеданство, сж поставени не при турцитѣ, а при съответнитѣ тѣхнитѣ сънародници. Така сѣщо и албанцитѣ мохамедани и християни сж събрани на едно. Въ отдѣла „разни“ поставихъ евреитѣ, които живѣятъ въ градоветѣ, като въ Солунъ, Кавала, Сѣръ, Беръ, Битоля, Скопие и др. Въ сѣщия отдѣлъ „разни“ влизатъ и ония прѣселенци бошняци мохамедани, които турското правителство бѣ почнало да заселва въ Македония, съ цѣль да уголѣми мохамеданското население. Сѣ тамъ влизатъ и малцинството прѣселенци сѣрби въ нѣкои градове, арменцитѣ и др. Кѣмъ „разнитѣ“ поставихъ и нѣколкото хилѣди души

μὲν ἔκαμε ἐντόποι εἶνε τὰ σχολεῖα. Ἐχάρηκα ὅταν οἶδα ὅτι οἱ διδάσκαλοι... ἔχουν συγκεντρώσει ὅλη τὴν προσοχὴν τοὺς στὴν ἐθνικὴ ἀνατροφὴ τῶν παιδιῶν καὶ ὄχι στοὺς κανόνες τῆς γραμματικῆς. Τὰ μαθαίνουν κλέφτικα τραγούδια καὶ τοὺς ἔχουν ἀπογορεύσει νὰ μιλοῦν βουλγάρικα, ποὺ εἶνε ἡ μητρικὴ τοὺς γλῶσσα. Μαὐτὸν τὸν τρόπον ἐσώθη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας. Στὸ Νιστράμι εἶνε καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον. Τῆς θακαλάης... πολὺ ὀμιροφες).